

ARTVIN ATASÖZLERİNDEN SEÇMELER

Dr. Behçet DEDE

Milletlerin kültür tarihlerinde atasözlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Atasözleri sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın özlü ifadeleri olarak yüzyıllarca arka arkaya gelen kuşakların deneme ve yanımlarının, gözlemlerinin süzgecinden geçerek meydana çıkmışlardır.

Bu sözler, milletlerin hayat felsefelerini, dünya görüşlerini; kısaca bütün özelliklerini yansıtır. Milletlerin özelliklerini yansıtan bu sözler, aynı zamanda bir milleti meydana getiren boyların, oymakların ve bu boyların yerleştikleri bölgelerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini de taşırlar. Bu bakımdan atasözlerinin bölgelere göre derlenip yayımlanmasında çok büyük yararlar vardır. Biz bu gerekeçe ile Artvin yöresinin atasözlerini ve deyimlerini, halk kültürü ürünlerini derlemeye çalışıyoruz.

Çalışmamızı yaparken bölgenin ağız özelliklerini korumaya dikkat ediyoruz. Böylece bölgede konuşulan Türkçe'nin ses özelliklerini de tesbit etmiş oluyoruz. Bu yazımıza aldığımız atasözleri, toplanan sözler içerisinden seçilmiş sözlerdir. Bu sözler içerisinde geçen ve anlamları bugünkü kuşaklar tarafından bilinmeyen kelimelerin bir küçük sözlüğünü çıkarmayı uygun bulduk.

Bölgemizin halk kültürünü derleyip değerlendirirken dikkatimizi seçen bir hususu burada açıklamak istiyoruz. O da Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde henüz haritası yapılmamış olan bir kültür kuşağının bulunmakta oluşudur. Bu kuşak yöremize göre Kars'ın Posof ilçesinden başlayarak Artvin'in Şavşat - Ardanuç - Yusufeli, Erzurum'un Tortum - Narman - Olur - Oltu - İspir ilçelerine, Bayburt ilini ta-

kib ederek Erzincan'a doğru ilerlemektedir. İlerde yapılacak bir kültür haritasından bunun daha açık olarak ortaya çıkacağına inanıyoruz.

Buraya almış bulunduğumuz atasözlerinin bir kısmı en eski kaynaklarda yer aldığı gibi bir kısmı da Anadolu'nun diğer bölgelerinde söylenmektedir. Bir kısmı ise sadece Artvin bölgesine aittir.

— A —

1. Abtal ata binmiş kendigi beg zanmış.
2. Ac itin menzili olmaz.
3. Ac ila çıplah kudurgan olur.
4. Ac olan neylasın katuği, yuhusi galan nehlasun yataği.
5. Adamım adam olsun, koy konacağı yer çalı dibi olsun.
6. Ağaç ağaca çatılarak yapı yapılır.
7. Ağacın dallısı, adamın kılısı.
8. Ağacın meyvası da kendına benzer.
9. Ağır otur ki batman galasın.
10. Ağlamah ağlamayı gaturur.
11. Ağırmiyan dışa kelpet vurulmaz.
12. Ahşam güneşi güzela,, sabah güneşi çışliya vurur.
13. Alma karının tuluni, peşına galur kuluni; sandan yer, sandan içar, özuna sahlar puluni.
14. Ana var iman bulacah, ana var yılan vuracah.
15. Anam olsun ağzi olmasın, babam olsun eva galmasın.
16. Ananım kızı kötü, kaynananın gelini ey olmaz.
17. Arazi eva yahın, at yera yahın, avrat era yahın olmalı.
18. At alursan arlıdan, kız alursan carlıdan al.
19. At ölaçağı zaman kişnermiş.
20. Ateş yanacah oduna konarmış.
21. Atm küçük başlısı, itin inca ka-

rınlısı, kadının uzun saçlısı.

22. Attan düşan yorgan döşek, eşekdan düşan kazma kürek.
23. Avanesi olanın bir gözü açuh gerek.
24. Aynan yoğisa komşıya bah.
25. Azdan az olur, çohtan çoh.

— B —

26. Bahtın deli, dön geri.
27. Bayram gemugi ila it tavlınmaz.
28. Ben diyerim hadimim, san diyersin çoluh - çocuhdan na haber?
29. Bir ağaç ki yihılır, üstüna baltah da segirdur, baltasız da.
30. Bir köya bir deli yetar.
31. Bir topal bit yedi yatağı dolaşurmuş.
32. Bir uyuzlı dana bir nahırı batırur.
33. Bitmamiş çalı dibında doğmamış tavşan avlar.
34. Bu küzanın ögünda çoh bardahlar kırılır.
35. Buğday ekmeğın yoğisa buğday dilında mi yoh?
36. Burun yüzdän üzülmöz.

— C —

37. Can çıhmadan huy çıhmaz.
38. Cansuza çürük dayanmaz.
39. Cuma bozar, bazar düzer, bazar bozar, cuma düzar.
40. Gücügi güzün sayarlar.

— Ç —

41. Çakal enügi kurt olmaz.
42. Çama çıhsan çarığın yerda kalmaz.
43. Çiftçinin akılsızı bostancı, talebenin tembeli destancı olurmuş.
44. Çirkin ila bal yema, gözal ile taş laşı.
45. Çirkinda dert - belâ, gözalda yar eksük olmaz.
46. Çocuh olan evda gıybet olmaz.
47. Çocuhsuz ev çepersiz bostana benzar.
48. Çoh dosti olanın heç dosti olmaz.
49. Çönkürmasını bilmeyan it davara kurt gaturur.
50. Çürük yumurtadan gücük çıhmaz.

— D —

51. Dağa karşı dur, deliga karşı durma.
52. Dağ deyip bandırgama (dangırda-ma), dağın da kulağı var.
53. Dağda öküz, düğünda kız saraf lanmaz.
54. Dil arhadan konuşur.
55. Dilin gemugi yoh, ela da söyler, bela da.
56. Diş kiri karın doyurmaz.
57. Dişliyahcah it dişini göstarmaz.
58. Doli döğdüğü yeri döğarmış.
60. Dolidan döğülmüşim, yağmurdan naya kaçem.
61. Dosdun sertından korkma, düşmanın yumuşağından korh.
62. Dul kari sabunıyanan yıhanılmaz.
63. Dul karının arha etegi ön etegına düşman olurmuş.
64. Dünya kadar varın olacağına horoz kadar erin olsun.
65. Düşük ağaca balta vuran çoh olur.

— E —

66. Ekmegi evdan al, arhadaşı yoldan al.
67. El, elin ölüsüna güla güla ağlar-mış.
68. El öpmaynan ağız murdar olmaz.
69. El seyirdan doymaz.
70. Elında yoğisa dilında olsun.
71. Elınla verip ayağınla alma.
72. Ella galan düğün bayram.
73. Elların yağı, balı; ananın kuri eli.
74. Elti eltiya küsmiş, kaynana araya girmiş.
75. Enügi kurah havada ohşama, çamurli havada üsduni kirlatur.
76. Erkek at, adamın kocasidur.
77. Ev yıhanın evi olmaz.

— F —

78. Fukaranın galacah senesi olmasa hali yamandır.
79. Fukaraya taş yokuşta yetişür.
80. Fukaranın mali da fukara olur.

— G —

81. Gavurun ekmeğini yiyan gavurun kılıcını çekar.
82. Gelin gelin olmaz, biraz da ev gelin olur.

83. Gelin kaynana toprağından yaralı-
ılmış.
84. Gelin kötü çıharsa anasi, oğlan kö-
ti çıkarsa babası.
85. Gelin mindar gaturur, evvela
kendi oturur.
86. Gizli ögür olan aşıkara doğurur.
87. Göl yatağında su eksük olmaz.
88. Gözi ac olanın karni doymaz .
89. Gözini kim oydi? —Ciger - akra-
ba. — Onun için derin oymış.
90. Güneş çaruğı, çaruh ayağı sıhar.
91. Hancı tavuğunun gözi yolçı po-
hunda olur.
92. Harmana giran posuruh dirgana
dayanur.
93. Her adamın altında at oynamaz.
94. Her ağaçdan düdük olmaz, al ha-
bari zurnadan.
95. Her ağaçdan ok ağacı olmaz.
96. Her madrabaz bir aluğun sırtın-
dan geçinur.
97. Her öküz bir çubuhla sürülmüz.
98. Herkes kaşuh yapar ama sapını
ortaya gaturamaz.
99. Hırsız evdan olursa, öküz bacadan
çihar.
100. Horozı çoh olan köyün sabahi ça-
buh galur.
101. Huyuni bilmadığın atın arkasın-
dan geçma.
- I, İ —
102. Irgat parasız - pulsuz olur ama,
yemasız - içmasız olmaz
103. İki yere bahan şaş bahar.
104. İki yatan üç kalhar.
105. İnsan yitüğüni anasın koynunda
bila ararmış.
106. İş başa düşdimi tuman topuğa dü-
şarmış.
107. İşgilli göt cıngıldar.
108. İt itin etini yer gemugini yabana
atmaz.
109. İt kursağı yağ götürmez.
110. İt ulumaynan gökdan lavaş yağ-
maz.
111. İtin hatırı yoğisa sahibinin da mi
yoh?
112. İttan kuzi doğmaz.
113. Kadını eri sahlar, peyniri deri
sahlar.
114. Kadın var arpa unundan aş yapar,
kadın var buğday ununi termaş
yapar.
115. Kancuh yalanmayınca it dolan-
maz.
116. Kargânın gördüğü tohum bitmaz.
117. Kaza bağıra bağıra galmaz.
118. Kaynamaya camuş eti dayanmaz.
119. Kel kız teyzesının saçı ile ögürür.
120. Kırık ekmeğ birikmaz.
121. Kırnavliyan pisik sıçan tutmaz.
122. Kız anadan görmeyınca sufra kur-
maz (açmaz).
123. Kızı öga öga köçürmişlar, gelirin
eyisini kimsa görmemiş.
124. Kızım (gelinim) sani beşik dibında
sınarım.
125. Koca öküz (okuz) ölmeyınca yeti
belli olmaz.
126. Komi büyük yap, davari Allah'dan
ista.
127. Komşi komşinin küluna muhtaç
olur.
128. Koruk üzümdan bekmez olmaz.
129. Koyma akıl yedi adım gedar.
130. Koyunun kuyruğı kendi götünü
örtar.
131. Köti komşi sanın olsun, köti hava
benim
132. Kudul öküz/okuz başhasının si-
neğini ürkütür (kovalar).
133. Kullun attan düşar.
134. Kuş yema galur.
- L —
135. Lekeyi (korhağı) kovalama yürek-
landırursun.
136. Lori kuşu gemugi ölçmiş, biçmiş
ondan sonra yutmuş.
- M, N —
137. Malın alacasi dışardan, insanın
alacasi içardan.
138. Martta merék yari gerek, ekin otı
ayrı gerek.
139. Meyvali ağaca taş atan çoh olur
140. Meyvasız ağacın dibına kimse
getmaz.
141. Mızrağa yumruk vurulmaz

142. Minnetnan gül kohlanmaz.
 143. Na ekarsan oni biçarsın.
 144. Na gir islan, na çıh titra.
 145. Na gör şeytani, na ohi İhlas'i.
 146. Neraya gedarsan get, okka dört yüz dirhemdur.

— O, Ö —

147. Oğlan dayiya, kız bibiya çeker.
 148. Ot kök üstuna bitar.
 149. Otuz iki dişdan çıhan, otuz iki mehleya yayılır.
 150. Öküzün (okuzun) kıymeti yeri boşalanda belli olur.
 151. Öküz (okuz) olacah dana küçük-lüğünden belli olur.
 152. Öküz (okuz) göz etmasa tosun bonduruhlamaz.
 153. Öküzün (okuzun) anacını dögarlar.
 154. Öküzün (okuzun) na çekduğunu kayışa sor.
 155. Öli eti tatlı olur.
 156. Ölüsi olan bir gün ağlar, delisi olan her gün.

— P, R —

157. Peyniri deri sahlar, karıyı eri sahlar.
 158. Perhiz sağluğun zekâtıdır.
 159. Rençbeni karnını yarmışlar, kırk tane galacan sene çıhmiş.

— S —

160. Sağ gözden sol göza fayda yoh-tur.
 161. Sağılan inegin memesi kesılmaz.
 162. Sarmısağı gelin etmişlar, kırk yıl kohusi çıhmamış.
 163. Sefil atın tekması yugrük (sert) olur.
 164. Soğan yemadiysan ağzın naya ko-hiyer.
 165. Söz sözün küsküsidur.
 166 — Su küçüğün, sufra -söz böyü-gün.

— T —

167. Tallada izi olmiyanın sufrada yüzi olmaz.
 168. Tallanın ufak taşlısı, kızın uzun saçlısı.
 169. Tavşan yatduğı kadar sıçrar.
 170. Tedbirli baş terkida gerek.
 171. Tek atlı tekin olmaz.

172. Tembela iş buyur sana akıl ögrat sın.
 173. Tilki tilkiye buyurur, tilkida kuyruğuna.
 174. Topal eşegin sahabi ilk ahşamdan yola çıhar.
 175. Tökulan kab yerini doldurmaz.
 176. Tüt yaprah açdı soyun, tüt yaprah tökdi geyin.

— U —

177. Un kepeksiz, köy köpeksiz olmaz.
 178. Uyhi uyhinın eşki hamurudur.
 179. Uyhi uyhi gaturur, uyhi ölüm gaturur.
 180. Uzahtan gördun boyi ho, tut ku-lağından çifte koş.

— V, Y —

181. Vahitsiz otan horozun başını ke-sarlar.
 182. Yabancı itin kuyruğı döşünca ge-rek.
 183. Yardan düşana tekma vuran çob olur.
 184. Yel esmadukça yaprah sallan-maz.
 185. Yegin çoban kurdun kismetini elından alur.
 186. Yıl galuruni yer.
 187. Yigidım ölmüş ama boğazım ölma-mış.
 188. Yohsulun öküzi/okuzi yorgun olur.
 89. Yoli yol ita, ormanı balta ile.

— Z —

190. Zemhireda damla damlayacağına kan damlasın.
 191. Zenginın kızını alanın başı yaz-mali olur.
 192. Zor kapidan galursa, şar bacadan çıhar.

SÖZLÜK

- Acuza (a.)** : Huysuz, çirkin yaşlı kadın.
Aluh (t.) : Akılsız, sersem, budala.
Avare (a.) : Yardakçı.
Car (lı) a.) : Komşu; yöresel anlamı fakir.
Çönkürmah (t.) : Havlamak.
Küski () : Kalın değnek.
Kudul () : Kuyruğu kısa.
Merek () : Samanlık.
Nahur () : Sığır sürüsü.